

“Evrensellik”ten Kültürel Göreliliğe: AKP Dış Politikasında İnsan Hakları Söylemi

Elçin Aktoprak, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: aktoprak@politics.ankara.edu.tr

Özet

İnsan hakları kavramı 18. yüzyıldan itibaren hem ulusal hem de uluslararası alanda tartışılmaya, ulusal ve uluslararası hukuki metinlerde yer almaya başlasa da, bu hakların doğrudan hükümetlerin dış politika gündemlerine girmesi 20. yüzyılın son çeyreğidir. Günümüzde insan haklarına saygı nerdeyse tüm hükümetlerin programında yer alan bir ilke olmanın ötesinde, ulusal kimliğin bir değeri olarak da önem arz etmektedir. Türkiye de dahil olmak üzere pek çok ülke temel dış politika konularından biri olarak insan haklarını sayarken sadece bir faaliyet alanı belirlememekte, aynı zamanda “nasıl” bir devlet olduklarını da uluslararası topluma beyan etmektedir. Fakat sorunlu nokta bu beyanın pratiğe dökülmesidir. Uygulamada her bir devletin icrasındaki farklılık aslında bir değer olarak insan haklarının her biri tarafından nasıl farklı yorumlandığının da göstergesi olabilmektedir. Bu farklılığı ortaya çıkaran önemli ikilemlerden biri evrensellik/kültürel görelilik ikilemidir. Bu makalede AKP’nin insan hakları algısının kültürel görelilik üzerinden şekillendiği iddia edilmektedir. Kültürel görelilik hem AKP’nin insan hakları algısının temelini oluşturmakta, hem AKP’yi Kemalist rejimden farklılaştırmakta, hem de AKP’nin “Yeni Türkiye”sinin inşasında temel sütunlardan biri olma iddiasıyla iç politikadan dış politikaya geniş bir alanda etkili olmaktadır. AKP’nin dava olarak tanımladığı “Yeni Türkiye”nin inşasında insan haklarının, ya da ne tür bir insan haklarının “yeni kimlik”in bir değeri olup olmadığı sorusu çalışmanın merkezindedir. Bu bağlamda devlet, ulusal kimlik, değerler ve dış politika arasındaki ilişki, AKP dış politikasında insan haklarının önemi ve rolü merkeze alınarak incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: AKP, insan hakları, kültürel görelilik, yumuşak güç, değer-bazlı dış politika.

From “Universality” to Cultural Relativism: Human Rights Discourse in the Foreign Policy of the AKP

Abstract

The concept of human rights has been debated and entered in national and international legal texts since the 18th century; however, the governments have included these rights in their foreign policy agenda only in the last quarter of the 20th century. Respect for human rights is now included in almost all governments` agendas, but beyond that human rights is also important as a part of the national identity. Inclusion of human rights as a main foreign policy issue does not merely stand for an agenda item; it is at the same time a declaration to the world about the state’s qualifications. Turkey is not an exception in this context. The problematic part here is the realization of this

declaration in practice. In practice, every state performs differently in terms of human rights, and this fact indicates that human rights as a value is assessed differently by each state. One of the main dichotomies causing this difference is the dichotomy of universality and cultural relativism. In this article, it is argued that the human rights conception of the AKP is based on cultural relativism. The cultural relativism is the core of AKP's perception of human rights, but it also constitutes a main difference between the Kemalist regime and the AKP. Moreover, the AKP's human rights perception is also very operative in domestic and foreign policies of the government as one of the main pillars of "New Turkey" that AKP has committed to build. Therefore, it is questioned in this article whether human rights - as defined by the AKP- stand as a value of the "new identity" in the construction of the "new Turkey". In accordance with these questions, the focus of the article will be on the relations among state, national identity, values, and foreign policy in the context of where human rights stand in AKP's foreign policy.

Keywords: AKP, human rights, cultural relativism, soft power, value-based foreign policy.

Giriş

İnsan hakları kavramı 18. yüzyıldan itibaren hem ulusal hem de uluslararası alanda tartışılmaya, ulusal ve uluslararası hukuki metinlerde yer almaya başlasa da, bu hakların doğrudan hükümetlerin dış politika gündemlerine girmesi 20. yüzyılın son çeyreğidir. İkinci Dünya Savaşı bitene dek temel hakların evrensellik tartışması uluslararası alanda meşrulaşmamıştır. 1948 BM İnsan Hakları Beyannameşi bu minvalde atılan en önemli adımlardan biridir ve onu 1950'de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve haklara ilişkin diğer uluslararası sözleşmeler takip edecektir. Lakin bu sözleşmelerin insan haklarının evrenselliğine yönelik vurgularına rağmen, Soğuk Savaş boyunca insan hakları hem devletlerin iç politikalarına ilişkin bir konu olarak kabul edilecektir, hem de başta ABD olmak üzere pek çok büyük devlet tarafından sadece "bazı" ülkelere karşı kullanılan bir sopa olarak evrenselliğine dair tartışmalarda yara alacaktır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından bu yara ortadan kalkmasa da, devletlerin içişlerine insan hakları nedeniyle müdahalede bulunmama ilkesi yavaş yavaş rafa kalkmıştır.¹ Gelişen insani güvenlik kavramı özünü temel haklardan alırken, insani müdahale de insan haklarının korunmasına yönelik bir eylem olarak anlam kazanır. Siyasi pratikteki bu gelişimi uluslararası ilişkiler kuramlarında da görmek mümkündür. Neo-realistlerin ister komünist ister kapitalist olsun uluslararası alanda tüm devletler benzer şekilde harekete geçer varsayımı Soğuk Savaş'ın ardından açıklayıcı bir çerçeve olmaktan çıkarak yerini değer merkezli konstruktivist çalışmalara bırakmaktadır. Realistler için değerler çıkarların ürünüken, konstruktivistler için çıkarları şekillendiren değerler ve ilkelerdir (Chandler, 2007: 709). Ulusal kimlik, bireysel kimlikler gibi ideallere ve arzulara sahip bir kimlik olarak kabul edilir (Donnelly, 2000: 311) ve devletin

kimliği olarak ulusal kimliğin değerleri dış politikanın şekillenmesinde önem kazanır.

Günümüzde insan haklarına saygı nerdeyse tüm hükümetlerin programında yer alan bir ilke olmanın ötesinde, ulusal kimliğin bir değerı olarak da önem arz etmektedir. Türkiye de dahil olmak üzere pek çok ülke temel dış politika konularından biri olarak insan haklarını sayarken (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2015), sadece bir faaliyet alanı belirlememekte, aynı zamanda “nasıl” bir devlet olduklarını da uluslararası topluma beyan etmektedir. Fakat sorunlu nokta bu beyanın pratiğe dökölmesidir; çünkü insan hakları ve küresel adalet arasındaki önemli ilişkiye rağmen, insan hakları hl öncelikli olarak devletler tarafından gerçekleştirilebilir. Devletler sadece insan haklarına yönelik bir engel ve tehlike değillerdir; aynı zamanda bu hakların pratiğe geçirebilmesi için de mutlaka gerekli aktörlerdir. Bu nedenle de devletlerin insan haklarını nasıl anladığı ve tanımladığı, yani devletlerin insan hakları söylemleri son derece önemli bir pozisyona sahiptir (Nash, 2009: 2-3). Uygulamada her bir devletin icrasındaki farklılık bir değer olarak insan haklarını nasıl farklı yorumladıklarının göstergesidir. Bu farklılığı ortaya çıkaran iki temel ikilem vardır. İlki zgürlük/güvenlik, ikincisi evrensellik/kültürel görelilik ikilemidir ve her ikisi de insan haklarına ilişkin literatürde önemli bir tartışma zeminine sahiptir.

Bu makalede devlet, ulusal kimlik, değerler ve dış politika arasındaki bu ilişki AKP dış politikasında insan haklarının önemi ve rolü merkeze alınarak incelenecektir. AKP’nin dava olarak tanımladığı “Yeni Türkiye”nin inşasında insan haklarının, ya da ne tür bir insan haklarının “yeni kimlik”in bir değerı olup olmadığı sorusu çalışmanın merkezindedir. Makalede, AKP’nin insan hakları algısının güvenlik ve kültürel görelilik üzerinden şekillendiği iddia edilecek, lakin çalışma özellikle kültürel görelilik vurgusu üzerinden ilerleyecektir. Bu tercihin bir nedeni güvenlik vurgusunun AKP’nin kendisinden önceki Kemalist rejimle paylaştığı bir ortaklık olması, bir diğer nedeni de güvenlik boyutunun sadece Kemalizmle değil, AKP’nin Batı merkezli olarak değerlendirdiği evrensel insan hakları söylemiyle de bir kesifen küme yaratmasıdır. Öte yandan kültürel görelilik hem AKP’nin insan hakları algısının temelini oluşturmakta, hem AKP’yi Kemalist rejimden farklılaştırmakta, hem de AKP’nin “Yeni Türkiye”sinin inşasında temel sütunlardan biri olma iddiasıyla i politikadan dış politikaya geniş bir alanda etkili olmaktadır. Bu nedenle makale bu temel vurgu üzerine inşa edilecektir.

İlk bölümde AKP’nin insan hakları algısına ve söylemine özellikle Ahmet Davutoğlu ve İbrahim Kalın gibi AKP’nin dış politikada karar alma sürecindeki önemli isimlerinin eser ve demeçleri üzerinden yer verilmektedir. Ardından AKP dış politikasında insan haklarının söylem ve pratikte kendisine nasıl yer bulduğu

iki dönem üzerinden incelenecektir. İlk dönemi kabaca iktidara geliş süreci ve ilk iktidar dönemi olarak özetlemek mümkündür. Bu dönemde AKP'nin henüz sağlamlaştırmadığı iktidarı boyunca evrensellik söyleminden faydalanması ele alınacaktır. İkinci ele alınacak dönemse 2007 sonrasında günümüze uzanan "ustalık" dönemidir. Bu dönemde mutlak iktidarın kültürel göreliliği nasıl açığa çıkardığı ve "Yeni Türkiye"nin inşasında "AKP'nin insan haklarının" dış politika bağlamında nasıl anlamlandırıldığı ve uygulamaya sokulduğu incelenecek, özellikle Filistin sorunu, Arap Baharı ve insani yardım politikaları üzerinden değerlendirilecektir.

Evrensellik ve Kültürel Görelilik Sarkacında AKP

Türkiye'de insan haklarının Batı'nın Türkiye'ye müdahale aracı olduğuna dair neredeyse 19. yüzyıldan itibaren hem hükümetler hem de kamuoyu nezdinde devam eden sabit bir algı mevcuttur. Bu algı Kemalist rejim ile AKP tarafından da paylaşılır. Bu iki aktör arasında fark yaratan nokta Batı'dan duyulan şüphe değil, Batı'nın kavramsallaştırılması ve tam da bu nedenle insan hakları söyleminin farklılaşmasıdır. Kemalist rejim Batı'dan algıladığı olası veya gerçek tüm tehditlere karşın, tarihsel olarak kendisini Batı içinde(n) kuran bir söyleme sahiptir. Tam da bu nedenle insan hakları sopasıyla üzerine gelindiğine inansa bile, Batı merkezli bir evrensel insan hakları söyleminin dışına çıkmaz. Güvenlik öncelikli bir yaklaşımla insan hakları ertelense de alternatif bir inşa arayışı söz konusu değildir. AKP iktidarıysa iktidara geliş sürecinde ve iktidarının ilk döneminde evrensel insan hakları söyleminden faydalansa da, iktidarının gücünü sağlama aldığı ikinci döneminden itibaren "kendi" insan hakları söylemini temel alacaktır. İşte bu "kendilik" hali insan haklarına ilişkin evrensellik ile kültürel görelilik arasındaki tartışmada AKP'yi kültürel görelilik safına yerleştirmektedir.

Evrensellik ile kültürel görelilik arasındaki bu ikilem basitçe insan haklarının evrensel olup olmadığı tartışmasından doğmaktadır² ve insan hakları alanında liberaller ile cemaatçiler (*communitarians*) arasındaki ayrıma da denk düşmektedir. Bu ayrım hakların kaynağı olarak bireyi mi yoksa toplumu mu almalıyız sorusu temelinde şekillenmektedir. Liberaller birey merkezli bir tanımdan yola çıkarak ve evrensel insan haklarının merkezine de bireysel hakları yerleştirerek bu soruyu cevaplandırırken, cemaatçiler bireyin ancak parçası olduğu cemaat içinde ve cemaatle birlikte anlam kazandığı vurgusundan hareketle toplumu insan haklarının merkezine almaktadırlar. Toplum merkezli her yanıt beraberinde söz konusu toplumların kültürlerini ön plana taşıdığı için de kültürel göreliliği savunanların asıl olarak cemaatçiler içinden çıktıkları görülmektedir.³

Toplumunu dikkate alan bu sav tamamen hatalı değildir; lakin kendi içinde barındırdığı bir mantıksızlık mevcuttur. Her ne kadar İslam ve Batı medeniyetleri insanın doğasına ilişkin farklı açıklamalara sahip olsalar da, insan haklarının basit gerçekliği insan olmaktır. Tam da insan olmak temel alındığı için hangi kültür savunursa savunsa işkence yasaktır. İnsan bir birey olarak sahip olduğu haklar aracılığıyla devlet ve toplumla ilişkiye girer ve onlara karşı korunur (Donnelly, 1984: 400-404). Haklarının kaynakları sadece uygarlıklar, kültürler, yapılar değildir; insan ve onun ihtiyaçlarıdır (Galtung, 1999: 9). Tabii ki evrensellik yanlılarının ikiyüzlü insan hakları politikaları mevcuttur ve eleştirilmelidir; ama farklı aktörlerin hataları insanın evrenselliğini ortadan kaldırmaz. İnsan hakları Batı’da ortaya çıksa da Batı’dan muaf olarak da ele alınabilmelidir. Fakat AKP’nin insan hakları söyleminde karşımıza çıkan, insan haklarını Batı’dan muaf olarak ele alırken kendi medeniyet sahasına çekerek ve evrenselliği ikinci plana atarak tanımlama çabasıdır.

Bu çabanın AKP dış politikasında insan hakları söyleminin şekillenmesindeki etkisi, AKP dış politikasının önde gelen mimarı Ahmet Davutoğlu⁴ ve onun takipçisi/tamamlayıcısı sayabileceğimiz İbrahim Kalın⁵ üzerinden örneklendirilebilir. Kültürel görelilik savunusunda kültür ve toplum arasında kurulan organik bağ her ikisinin çalışmalarında da merkezi bir yer tutar. Yine her ikisinde de kültürün Batı ve İslam medeniyeti arasındaki ayrım üzerinden tanımlandığı görülmektedir. Bu iki medeniyet ayrımı sadece Türkiye ve Batı arasındaki ilişkileri tanımlamak için değil, Türkiye içindeki “yabancılaşmayı” anlamlandırmak için de kullanılır. İbrahim Kalın, Batı modernitesinin bir bütün olarak kucaklanmasına karşı olduğunu belirtirken (2014), aslında bu moderniteyi bir bütün olarak kucaklayan Kemalist rejimi eleştirerek Davutoğlu’nu takip etmektedir. Tarih ve kültürü sabit birer güç unsuru kabul eden Davutoğlu da Türkiye’de yaşamakta olan kimlik bunalımının nedenini toplumun kendi tarih/mekân boyutlarından yabancılaşması olarak belirtir (2003: 59). Reçete, toplumun tarihiyle, coğrafyasıyla ve kültürüyle bütünlüğündedir. Kalın’a göre toplumun yaşadığı toprak sadece coğrafi bir konum değildir ve köklere, kuruluşa, sahici hamura, derinliğe ve gerçekliğe tekabül eder. Bu köklere dayanarak yükselen bir düşünce geleneği yerel ve evrensel arasındaki dengeyi kurabilecektir. Buradaki anahtar kavram toplumsal muhayyiledir. Toplumsal muhayyile, bir toplumun zihni ve ahlaki kodlarını şekillendiren düşünce, his ve eylem bütünüdür. İşte bu bütün merkeze alınarak varlık ile ahlak, bilgi ile erdem, hukuk ile değer arasındaki bağlar yeniden keşfedilmelidir. Bu keşif temel hak ve özgürlüklerin esas alındığı bir ahlaki zemine oturmalıdır; ama soyut kuralların yaşayan bir gerçeklik haline gelmesi için toplumsal muhayyileden de kopmamak gerekir (Kalın, 2014: 114-16). Haklara yönelik toplumu merkeze alan cemaatçi

yaklaşımın ve kültürel görelilik tezinin temel nitelikleri bu açıklamalarda net bir şekilde karşımızdadır. Hangi toplum sorusunun cevabı açıkça verilmez ama tanımlanmayan bu toplum tarihiyle, coğrafyasıyla ve kültürüyle sabit bir gerçeklik olarak kabul edilir. Evrensellik reddedilmez; ama “evrensel haklar ve özgürlükler ile Türkiye’nin kendi geleneği ve medeniyet birikimi arasında bütünleyici bir ilişki kurulması esas kabul edilir” (Kalın, 2014: 116).

AKP’nin insan hakları söylemi sadece insan haklarının yerel kültürle birlikte yorumlanmasına dayanmaz. Aynı zamanda insan haklarının İslam medeniyetinde de var olduğu ve hatta daha iyi temsil edildiği vurgusunu içerir.⁶ Yani, AKP yerellik ve İslam sentezinde “kendi” insan haklarını inşa eder. Bu söylemde kendisine en çok yer bulan kavramsa -AKP’nin tüm iktidar dönemlerini kesen bir şekilde- hoşgörüdür. Lakin hoşgörü kavramının kendisi demokratik bir sistemin vazgeçilmezlerinden biri olsa da, kavramın içerdiği hiyerarşi göz ardı edilmemelidir. Üstelik İslam medeniyeti merkezli bir toplum tahayyülünde hoşgörü daha çok dinsel hoşgörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Hak ve özgürlük tanımının da yine din özgürlüğü merkeze alınarak yorumlandığını bu bağlamda eklemek gerekir (Doğanay, 2007). Özellikle AKP’nin ilk döneminde sıklıkla vurgulanan “birarada yaşam” iddiasının son üç iktidar dönemindeki somut çıktısı İslam çatısı altındaki biraradalık vurgusudur. Çok kültürlülüğün çok dinlilik olarak algılanması (Taşkın, 2013), İslam dışındaki dinlere de hoşgörü, ya da bir diğer deyişle tahammül çatısı altında yer verilmesi söz konusudur. Zaten organik bir bütün olarak tanımlanan toplumdaki çok-boyutlu bir çeşitlilik beklemek de mantıklı değildir. Dolayısıyla AKP’nin insan hakları söyleminin toplum merkezli ve evrenseli kendi kültürünü merkeze alarak kuran bir söylem olduğunu, insan haklarının kültürel görelilik temelinde anlamlandırıldığını söylemek mümkündür. Bu yaklaşım demokrasi tanımıyla da yakın bir ilişki içindedir. AKP hükümetleri döneminde sıklıkla vurgulanan “millet iradesi” sabit bir çoğunluğun toplum olarak kurumsallaştırılmasıdır ve bu nedenle demokrasi de basitçe çoğunluğun seçimi olarak tanımlanır ve sınırlandırılır.

AKP, Türkiye’de iç ve dış politikayı söylemde birbirine en çok yaklaştran siyasi aktördür. “Yeni Türkiye”nin kimliği inşa edilirken dış politika da inşa sürecinin aktif bir aracı halindedir. Dış politika sadece ulusun tanımına/tanımlanmasına değil, ulusun “dışardan” nasıl görüneceğine dair de önemli bir katkı sağladığı için yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan insan hakları söylemi AKP’nin “Yeni Türkiye” tanımında sadece ulusal alana değil, aynı zamanda uluslararası alana da yönelik bir söylemdir.⁷ Bu bir strateji olmanın ötesinde söylemin özgün niteliğidir. En açık şekilde Davutoğlu’nun çalışmalarında ve söylemlerinde takip edebileceğimiz gibi, AKP’nin düşünce dünyası İslam medeniyeti merkezlidir.⁸ Bu medeniyetin en iyi temsilcisi Osmanlı’dır ve Türkiye de Osmanlı’nın halefi

olarak bu medeniyetin değerlerini korumalı, yücelterek devam ettirmelidir. Tam da bu anlayış zaten ulusal sınırları aşarak değer kavramını dış politikanın da bir konusu haline getirmektedir. Davutoğlu'nun "değer merkezli" dış politika tanımı (Davutoğlu, 2012) bu bağlamda anlaşılmalı ve dış politikadaki insan hakları söylemi de bu değer vurgusuyla birlikte yorumlanmalıdır.

Görelili İktidarın "Evrenselliği"

Türkiye'de İslami kesimin insan haklarına yönelik yaklaşımı, bu hakların kültürel görelilik ekseninde yorumlanması yönünde olagelmıştır. İnsan haklarının reddi değil; lakin bu hakların İslamiyet içinden değerlendirilmesi söz konusudur. Bu geleneğin 28 Şubat 1997'de ordunun Refah Partisi-Doğru Yol Partisi koalisyonuna müdahalesinin ardından değişmeye başladığı görülür. İslamcılar içinden, aralarında AKP'nin kurucu isimlerinin de bulunduğu bir kesim bu tarihten itibaren Kemalist rejimin İslamcılar üzerindeki baskısına direnmenin bir aracı olarak evrensel insan hakları söylemini kullanmaya başlayacaktır. Vurgu, İslami değerler ve İslam medeniyetinden demokrasi, hukuk düzeni, insan hakları gibi o zamana dek Batılı olarak nitelendirilen kavramlara ve Avrupa Birliği (AB), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) gibi kurumlara kayacaktır (Dağı, 2006: 8, 2004: 139-40). Söylemdeki bu değişim, post-İslamcı olarak nitelendirilen bu kesimin hem ulusal hem de uluslararası alanda Kemalist rejimin merkezi ve baskıcı otoritesinin değişmesinden yana olanlarla ittifak kurmasını kolaylaştıracaktır (Dağı, 2004).⁹ İlk kez İslamcılar ile Batı Türkiye'deki siyasi reform ihtiyacında uzlaşmış (Dağı, 2004: 150), AKP de 2002 seçimlerine hazırlanırken bu uzlaşma zeminine dayanarak evrensel insan haklarının savunucu ve takipçisi olarak seçim propagandasını yürütmüş, kendisini İslamcı partilerden ayırarak muhafazakâr demokrasi kavramı üzerinden tanımlamıştır. Böylece AKP sadece Türkiye'deki seçmene ve seküler düzenin bekçilerine değil, aynı zamanda da küresel aktörlere İslam ve demokrasi arasındaki bir uzlaşmanın temsilcisi olarak kendisini sunmaktadır.¹⁰ Bu bağlamda, partinin 2002 seçim beyannamesinde insan haklarına ayrıntılı olarak yer verilmiş, temel hak ve özgürlüklere ayrılan bölümde her alanda insan merkezli politikalar takip edileceği, insan haklarının evrenselliğine vurgu yapılarak bu minvalde anayasa ve yasalarda değişikliğe gidileceği, insan haklarına dayanan devlet anlayışının yerleştirilmeye çalışılacağı belirtilmiştir. Altı çizilen bir diğer husus da Kopenhag Kriterleridir.¹¹ İktidarın ilk aylarında Erdoğan, hem Türkiye'nin Avrupalı kimliğinin altını çizmekte, hem de Kopenhag Kriterlerinin Ankara Kriterleri haline getirileceğini söyleyerek AB'den bağımsız olarak bu kriterlerin AKP tarafından benimsendiğinin garantisini vermektedir (*Hürriyet*, 17.12.2002).

Gerçekten de AKP, iktidarının ilk yıllarında bu söylemi korumuş, özellikle bir önceki hükümet döneminde başlayan AB uyum paketleriyle reform süreci devam

ettirilmiştir. OHAL'in sona ermesi, idam cezasının kaldırılması, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılması, sivil iktidarın ordu üzerindeki denetiminin güçlendirilmesi, Türkçe dışındaki farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasına ve bu dillerin öğrenilmesine yönelik yasal değişikliklere gidilmesi, siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılması, dernek kurma ve üye olma şartlarının kolaylaştırılması ve özürülüler yasasının kabulü gibi adımlar evrensel insan hakları söyleminin benimsendiği bu ilk dönemin çıktıkları olarak karşımızdadır.

AKP ilk döneminde insan haklarına ilişkin önemli uluslararası sözleşmeleri de onaylamış, ayrıca 2004'te Anayasa'nın 90. Maddesinde yapılan bir değişiklikle "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümlerinin esas alınacağını" karara bağlamıştır.¹² Böylece insan haklarının evrenselliğinin simgesi kabul edilen bu antlaşmalar AKP tarafından da aynı sıfatla tanınmıştır. Bu minvalde öne çıkan en önemli adımlar 2000'de imzalanan BM İki Sözleşmelerinin¹³ 2003'te yürürlüğe girmesi, 2004'te Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin idam cezasının kaldırılmasına ilişkin İkinci Ek Protokolün imzalanması ve 2006'ta yürürlüğe girmesi, 2004'te idam cezasını her koşulda yasaklayan AİHS 13. Protokolü'nün imzalanması ve 2006'da yürürlüğe girmesidir.

Bu dönemde AKP, uluslararası alanda Batı'dan iktidara gelirken alınan desteğin devam etmesi niyetindedir. İçerde atılan adımlar AB ve ABD tarafından takdir edilirken, hükümet de kendi iktidarındaki Türkiye'nin İslam ve demokrasi arasındaki uzlaşının bir modeli olacağını vurgulamaktan vazgeçmemiştir. Bu minvalde Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Girişimi heyecanla karşılanmış, AKP'nin bu söylemle Ortadoğu'ya açılmasına da başta ABD olmak üzere küresel aktörler tarafından ses çıkarılmamıştır (Uzgel, 2013b: 37, Uzgel, 2013a: 264). Aynı dönemde AB de Aralık 2004'te Brüksel Zirvesi'nde müzakerelerin başlaması için Ekim 2005 tarihini vererek AKP'nin reform sürecinin devamına yönelik bir irade beyanında bulunmuştur.

Evrensel değerlerin yanında bir duruş sergilenen bu ilk hükümet döneminde AKP'nin Batı ve İslam medeniyetlerinin farkını kabule dayanan belki de en açık söylem ve politikasıysa Medeniyetler İttifakı projesinde üstlendiği merkezi rol olmuştur. Proje aslında AKP'nin bu dönemdeki evrensellik ve kültürel görelilik salınımindan ironik bir portre ortaya çıkarmaktadır. AKP, kendisinden önceki hükümet döneminde başlayan bu projeyi sahiplenmiş, medeniyetlerin farklılığının kabulüne dayanan bu diyalog projesinde diyalogu yürütebilecek en uygun aktör olarak kendisini ön plana çıkarmıştır. 2005'te Medeniyetler İttifakı başlatılırken, AKP Türkiye'yi, "kültürel olarak İslami, siyasi olarak Batılı" bir

ülke olarak tanımlamakta ve diyalogun lider ülkesi olarak görmektedir (Adak ve Turan, 2011: 176-178). Bu söylem ve politika bir yandan Batı'nın desteğini devam ettirmesi için benimsenirken, öte yandan da AKP tabanının geleneksel Batı ve İslam medeniyetleri ayrımıyla uyuşmakta (Adak ve Turan, 2011: 182), AKP'nin ve aslında Batı'nın da AKP'yi ılımlı İslam tanımı üzerinden İslam dünyasının lideri olarak yükseltme politikasına da oturmaktadır.

Özetle, bu dönemde insan haklarının AKP'nin iç ve dış politikalarında yeri ve önemini belirleyen temel nedenin Kemalist rejimin İslami siyaset üzerindeki baskısını delme gayesi olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda hem içerde hem de dışarda evrensellik ve kültürel görelilik sarkacında ağırlık evrensellik vurgusuna yapılarak AKP için içerden ve dışardan destek sağlamak kolaylaşmıştır. Bu yıllarda AKP'nin insan haklarından ne anladığından ziyade, evrensel insan hakları söylemini kendi iktidarını sağlamlaştıracak süreçte nasıl araçsallaştırdığı ve bu nedenle de kendi özgün insan hakları söylemini fazla ön plana çıkarmadığı görülmektedir. Söylemde sıklıkla yer verilen katılımcılık, çok kültürlülük ve müzakere gibi kavramlardan AKP'nin anladığı ile bu kavramlara başvuran literatürün bu kavramları anlamlandırma biçimi arasındaki fark (Doğanay, 2007: 66) asıl olarak AKP iktidarının sağlamlaştığı ikinci ve üçüncü dönemde ortaya çıkacaktır. Yine insan haklarına dair asıl söylem de bu dönemlerde inşa edilecektir.

Mutlak İktidarın Kültürel Göreliliği

Yalçın Akdoğan,¹⁴ *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi* kitabında demokrasiyi bir tahammül rejimi olarak tanımlar (2004: 68). Tahammül eşitliği içeren bir kavram değildir; hiyerarşik olarak bir tarafın diğer tarafa sabır göstermesini içerir ki, demokrasinin dayanması gereken eşitliği zedeler. İşte tam da bu sabır AKP iktidarının ikinci döneminden itibaren yavaş yavaş azalmış; iktidarın tahammül eşiği düştükçe insan hakları alanında önce bir duraklama ardından da ifade özgürlüğünden basın özgürlüğüne dek pek çok alanda bir gerileme dönemi başlamıştır. AKP oy oranı arttıkça kendisini çoğunluğun temsilcisi olarak, çoğunluğu da AKP'nin "yeni milleti" olarak tanımlamış; iktidarını sağlamlaştırdığına inandıkça da "dava"sının temel kodlarını daha rahat bir şekilde ortaya sermiştir.¹⁵

İnsan hakları alanındaki "geriye sarma" sürecini iç politikadaki üç moment üzerinden okumak mümkündür. İlki, AKP'nin kendisine tehdit olarak gördüğü odaklara yönelik başlattığı dava süreçleridir. Hem Ergenekon, hem Balyoz hem de KCK davalarında yaşanan hukuksuzluklar Türkiye'de yargıya duyulan güveni iyice zayıflatmış, adil yargılama gibi önemli bir hak bu davalar nezdinde iyice yara almıştır. Fakat bu dönemde AKP ordunun Türkiye siyasetindeki etkin

gücünü kırma gibi bir gayeyle hareket ettiği için ulusal ve uluslararası alanda ittifak içinde olduğu aktörlerden gelen destek devam etmiştir. Bu desteğin ortadan kalktığı, ikinci ve belki de en güçlü moment 2013 Gezi olaylarıdır. AKP'nin ve özellikle Erdoğan'ın kendisine yönelik bir başka darbe planı olarak yorumladığı hükümet karşıtı gösterilerde sekiz kişi hayatını kaybetmiş, ifade özgürlüğü, toplanma ve gösteri yapma özgürlüğü ve basın özgürlüğü üzerindeki baskılar giderek artmıştır. AKP'nin birey değil, toplum merkezli bakış açısının demokrasiyle uyumsuzluğu daha net bir şekilde açığa çıkarken, Türkiye'de siyasal ve kültürel kutuplaşma derinleşmiştir. 2014 Aralık'ında hükümete yönelik rüşvet ve yolsuzluk suçlamaları bu portreyi tamamlayan üçüncü momenttir. AKP ve Gülen cemaati arasındaki anlaşmazlığın AKP'ye yönelik suçlamalarla patlak verdiği bu dönemden itibaren AKP'nin "düşman" tahayyülü daha da genişlemiş, her an bir ulusal/uluslararası komployla iktidardan olma korkusu otoriterleşmeyi artırmıştır. Bu peşi sıra gelen momentlerin günümüzdeki çıktısı Temmuz 2015'ten itibaren Kürt meselesine ilişkin çözüm sürecinin sona ermesi ve çatışma şiddetlenirken bölgede insan hakları ihlallerinin ve sivil kayıpların artmasıdır.¹⁶ Böyle bir tabloda insan hakları söylemi terk edilmemiş, lakin bir yandan iktidarını sağlamlaştırmanın verdiği güvenle, bir yandan da "düşman"larla mücadele söyleminin yarattığı meşruiyetle "AKP'nin insan hakları" evrensel insan hakları söyleminin yerini almıştır.

2007-2015 döneminde askeri vesayetın kırılması, başörtüsünün üniversitelerde serbest kılınması, gayrimüslimlerin vakıflar sorununun çözülmesi, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkının tanınması, Ombudsmanlık mekanizmasının kurulması, Türkiye İnsan Hakları Kurumu ve Kamu Denetçiliği Kurumunun kurulması ve Kürt kimliğine daha fazla yer açılırken çözüm sürecinin de başlaması gibi önemli adımlar atılsa da, asıl özgürlük alanın Sünni çoğunluğa açıldığını söylemek mümkündür (Oran, 2013; Roth, 2014). Kürt açılımının şeffaf yürütülmemesi, insan ve azınlık hakları alanında atılan adımlarla desteklenmemesi, İç Güvenlik Yasası'yla birlikte güvenlik öncelikli bir polis devletine yönelme süreci ve AKP'nin kendi tarafında görmediği aktörleri "terör" üzerinden tanımlama söylemi zaten sınırlı olan bu adımların anlamını da tartışmaya açmaktadır. Bu çerçevede AKP Türkiye toplumunu organik bir bütün olarak tanımlarken, bu toplumu parçası olarak gördüğü medeniyetin İslam medeniyeti olduğunu da pek çok alanda açıkça belirtmektedir. İlk dönemde sıklıkla tekrarlanan Türkiyeli ve Avrupalı kimliği vurgusu rafa kalkmış, AB adaylık sürecine yönelik adımlar dondurulmuştur. "Yeni Türkiye"nin ve toplumunun tarih ve coğrafya derinliği Osmanlı üzerinden anlamlandırılırken, bu söylemi paylaşmayan ve/veya eleştiren tüm aktörler kutuplaşmanın aracı haline getirilmiştir. Böyle bir portrede insan hakları da kültürel görelilik bağlamında

değerlendirilmekte ve özgürlüklerin sınırları bireyin parçası olarak görüldüğü toplumun nitelikleriyle sınırlandırılmaktadır. Bu sınır bireysel alanı daraltırken, toplumu ve dolayısıyla kendisini onun biricik temsilci olarak gören AKP'nin bireyler ve farklı tüm muhalif gruplar üzerindeki baskısını artırmaktadır.

Türkiye'nin kimliğini yenileme gayesi elbette pek çok konuda AKP'nin iç ve dış politikayı bir bütün olarak ele alması sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle AKP'nin son iki döneminde netleşen kültürel görelilik üzerinden şekillenen insan hakları yaklaşımı AKP dış politikasında da hem söyleme hem de uygulamaya yansımaktadır. Bu bağlamda dikkat çekilmesi gereken ve Davutoğlu tarafından sıklıkla atfı yapılan iki kavram söz konusudur. Bunlardan ilki, AKP'nin üç dönem boyunca referans verdiği yumuşak güç (*soft power*) kavramı, ikincisiyse AKP'nin özellikle üçüncü iktidar döneminden itibaren daha sık başvurduğu değer-bazlı (*value-based*) dış politika kavramıdır.

Joseph Nye, yumuşak gücü, istediğini zor veya cezayla değil, bir çekim merkezi olma yeteneğiyle elde etme olarak tanımlamaktadır (2004: x). Bu çekicilik bir ülkenin kültüründen, siyasi fikirlerinden ve politikalarından kaynaklanır (Nye, 2004: x). Böylece sert güce (*hard power*) başvurmaya gerek kalmayacak, diğer devletler gönüllü olarak kültürünü, ideolojisini, desteklediği kurumları beğendikleri baskın gücü takip edeceklerdir (Nye, 1990: 167). Her ne kadar Nye konstruktivist olmasa da, bu tanım konstruktivistlerin değer öncelikli dış politika yaklaşımına önemli bir yol açmaktadır. Çünkü yumuşak güç aslında bir devletin kimliğinin kabul edilmesine de ilişkin bir tanımdır ve bu kimlik değerleriyle birlikte tanımlanır. Dolayısıyla bir devletin politika yapıcılarının bu kimliği nasıl tanımladığı da önem kazanır (Bilgin ve Elish, 2008). Bu minvalde Davutoğlu'nun ve Kalın'ın yumuşak güç ve değer bazlı dış politikaya ilişkin açıklamaları AKP'nin "Yeni Türkiye" kimliğinin değerleri bağlamında dış politikada insan hakları söylemine dair bize önemli veriler sunmaktadır.¹⁷

Kalın, yumuşak güç kavramının gücün "değer-bazlı" tanımına dayandığını belirtir ve bir devletin diğer devletler tarafından ne kadar meşru görüldüğünün o devletin yumuşak güç kapasitesini belirlediğini söyler (2011: 8-9) Kalın'a göre Türkiye'nin yumuşak güce sahip olma kapasitesini belirleyen de ülkenin tarihi, coğrafyası, kültürel derinliği, ekonomik gücü ve demokrasisidir (2011: 7). Buradaki tarih, coğrafya ve kültürel derinlik kavramları Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik (2003) kitabında da ayrıntılı olarak ele alındığı gibi İslam medeniyetini ve Osmanlı mirasını referans almaktadır. Kalın da Türkiye'nin yumuşak güç potansiyelinin, kültürel ve tarihsel deneyimin mirasına dayanarak, Balkanlardan Orta Doğu'ya ve Orta Asya'nın içlerine kadar uzandığını belirtmektedir. Türkiye'nin kültürel ve tarihsel derinliği kadar, temsil ettiği değerlerin de yeni

etki alanlarının yaratılması için bölgesel dinamikleri mobilize ettiğini ve fırsatlar yarattığını ekler. Kalın'a göre, Osmanlı mirası bu bölgelerdeki farklı grupları biraraya getirmekte ve zaman ve mekânda ortak bir deneyime dayanarak ilişki kurmalarını sağlamaktadır. Türkiye bu bağlamda bu mirasın odak noktasındadır (Kalın, 2011). Özetle, Türkiye'nin bu medeniyet ve miras şemsiyesi altında değerlendirdiği bölge ve toplumlara yönelik açılımları AKP için "Yeni Türkiye"yi ulusal, bölgesel ve küresel alanda inşa etmenin hem amaç hem de işlevi haline gelmektedir.

Dış politika ve demokrasi arasındaki ilişki Davutoğlu tarafından sıklıkla dile getirilir. Davutoğlu, Türkiye'nin bölgesindeki olumlu gücünü, yani yumuşak gücünü, Türk dış politikasının demokrasi, çoğulculuk, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerler ile ulusal çıkar arasındaki azami bir denge üzerine kurulu olmasına bağlar (2014:1). Davutoğlu'na göre içerde sağlanan özgürlük ve güvenlik dengesi Türkiye'nin proaktif bir dış politika izlemesinin temelini oluşturmaktadır (2012: 3). Dolayısıyla, bu vurgulardan da anlaşılacağı gibi, insan hakları AKP tarafından Türkiye'de dış politikanın içkin bir bileşeni olarak görülmektedir. Buradaki kilit soru makalenin başında da tartışılan hangi insan hakları sorusudur. Hangi insan hakları sorusuna cevap verebilmek için de hangi değerler sorusunu sormak gerekir. Bu soru da yeniden bizi makalenin başında tartışılan kültürel görelilik söylemiyle ve AKP'nin İslam ve Osmanlı üzerinden tanımladığı organik bir toplum ve bu toplumun sabit değerleri çerçesiyle yüz yüze getirecektir.

AKP, iç politikada olduğu gibi, dış politikada da evrensel insan hakları yaklaşımından kültürel göreliliğe iktidarını sağlamlaştırdığı, küresel ve bölgesel olarak kendini ispat ettiğine inandığı bu ikinci dönemde geçmiştir. Davutoğlu, dış politikanın kendi dönemindeki ritmik diplomasi, çok boyutlu dış politika, komşularla sıfır sorun, düzen kurucu aktör, proaktif dış politika gibi ilkelerine 2012'de değer-bazlı dış politika tanımını eklemiştir (Davutoğlu, 2012). Davutoğlu'na göre Türkiye kendi ulusal çıkarlarını gözetirken aynı zamanda değer-bazlı bir dış politikadan da kopmayacak, uluslararası toplumda çatışmanın önlenmesi, çatışma çözümü, arabuluculuk, kalkınma desteği gibi ihtiyaçlar halinde gereksinim duyulan bir akıl ülke olacaktır (2012: 5). Bu küresel amaçlara ulaşabilmek için de bir yandan evrensel değerlerin savunucusu olunacak, diğer yandan bu değerler yerel değerlerle harmanlanacaktır (Davutoğlu, 2012: 5). Daha önce de belirtildiği gibi, AKP için değerler vurgusu muhafazakârlıktan, bu çerçevede İslam ve Osmanlı'dan koparak incelenebilecek bir zemine sahip değildir ve kimin değerleri sorusunu içerir. Davutoğlu bu soruya, özellikle değer-bazlı dış politika bağlamında, insancıl diplomasi yürütürken, kendi vatandaşlarımız ile ortak bir tarih paylaştığımız halkları ayırmadan aynı ilke

üzerinden hareket ediyoruz (2013: 868), cevabını verir. Bu açıklamadaki ortak tarih vurgusu da birey değil, toplum önceliklidir ve yine alt metinde İslam kardeşliği ve Osmanlı mirası ortaklığının altı çizilerek dış politikanın öznesi olan “biz”in geniş bir tanımı yapılmaktadır.

Bu minvalde değer-bazlı dış politikanın uygulama alanları da bu ortaklığı temel almaktadır. Öte yandan bu ortaklık İslam medeniyeti merkezli bir insan hakları yaklaşımını Batı merkezli bir insan hakları yaklaşımına karşı inşa etmek için de kullanılmaktadır. Bu bağlamda AKP dış politikasında insan hakları vurgusuyla öne çıkartılan üç temel meseleden bahsetmek mümkündür. Bunlar, Filistin sorunu, Arap Baharı ve insani yardım politikasıdır.

İnsan Hakları Politikası ve Uygulama Alanları

Filistin sorunu Batı'nın insan hakları konusundaki riyakârlığının ispatı olarak sıklıkla AKP tarafından gündeme taşınan konulardan biridir. Bu riyakârlığı göstermek için Davos'ta Erdoğan'ın Peres'e “one minute” müdahalesi (Radikal, 29.01.2009), İsrail'in Gazze'ye yardım taşıyan Mavi Marmara'ya saldırması (Hürriyet, 31.05.2010) sıklıkla öne çıkarılır. Kardaş, AKP'nin Batı'yla ilişkilerin gerilmesi riskine karşın Filistin sorunu bağlamında çıkar değil, değer-bazlı bir dış politika takip ettiğini; bunu yaparken her ne kadar dini dayanışma duygusu ön planda olsa da, AKP'nin Filistin politikasının aslında evrensel normlara dayandığını ileri sürmektedir (Kardaş, 2014). Lakin Erdoğan'ın ve Davutoğlu'nun beyanları bu evrensel normlar iddiasını zayıflatmaktadır. Erdoğan, İsrail'in 2012'deki Gazze saldırısına yönelik “Tüm Batı'ya sesleniyorum. Kimse ‘İsrail savunma hakkını kullanıyor’ diyemez. İsrail bir terör estiriyor. Ben BM'nin adaletine inanmıyorum. BM Güvenlik Konseyi beş tane daimi üye İsrail'le ilgili bir iki farklı üye olumsuz yaklaşıyor. Nerede sizin adaletiniz?” (NTV,20.11.2012) derken aslında adaletli olanın kendisi olduğunun altını çizmektedir. Buradaki “kendilik” Davutoğlu'nun açıklamalarında da yer bulan Müslüman öznedir. Davutoğlu, 2014 Ramazan ayında Filistin sorunu üzerine yaptığı bir konuşmada “Hiçbir ayırım gözetmeksizin bu topraklardaki her bir Müslümanın derdi bizim derdimiz” derken, İslam ulemasına da seslenmekte, “İslam dünyasına, kalbine Haçlılar, Moğollar, sömürge yönetimleri geldi. Her birinde biz bir olarak, beraber olarak, birlikte bunları aşmayı başardık ve İslam medeniyetinin şehirlerinin çok kültürlü, barış şehirleri olmasına özen gösterdik” demektedir (Davutoğlu, 2014). Bu ifadeyle Davutoğlu, çok kültürlülüğün ve/veya barışın anahtarının Batı medeniyetine ait olmadığını altını çizerek, bu kavramları “kendi durduğu” zemine çekerek tanımlamaktadır. Özetle, iktidara geldiğinden beri AKP'nin insan hakları ihlalleri bağlamında en çok gündeme taşıdığı sorunlardan biri olan Filistin, hem AKP'nin değer-bazlı dış politikasında insan haklarına verdiği önemin bir göstergesi olarak ön plana çıkmakta hem de Batılı aktörlerin Filistin

konusundaki riyakârlığı AKP'nin kendi insan hakları söyleminin daha adaletli olduğunu ileri sürmek için Filistin'i araçsallaştırmasına olanak sağlamaktadır.

Öte yandan aynı riyakârlık konu Arap Baharı olduğunda AKP'nin de başını ağrıtmakta, kültürel görelilik temelinde tanımlanan insan haklarının da benzer tutarsızlıklardan muaf olmadığını göstermektedir. Her ne kadar Davutoğlu sıklıkla Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin tarihin doğru tarafında pozisyon aldığını, Batı'nın Orta Doğu'da demokrasiyi desteklemediğini dile getirirse de, AKP'nin 2010 öncesindeki Orta Doğu politikası Davutoğlu'nun "doğru taraf" vurgusunu kolaylıkla açığa düşürmektedir. Bu politikanın ayrıntılarını bu makalede açmak mümkün değildir; ama sadece Erdoğan'ın Esad'ı "kardeşim" olarak çağırdığını (Sabah, 23.12.2009), 2009'da savaş suçlusu olarak aranan Sudan Devlet Başkanı El-Beşir'i Türkiye'de ağırladığını, Müslümanlar soykırım işlemez diyerek kendisine kefil olduğunu (CNN Türk, 08.11.2009) ve 2010'da aldığı "Kaddafi İnsan Hakları Ödülü"nü (Hürriyet, 29.11.2010) hatırlatmakta da makalenin konusu bağlamında fayda vardır. Tüm bu portreye rağmen AKP, özellikle 2011'den itibaren değer-bazlı dış politika bağlamında Arap Baharı'nı ön plana çıkaracaktır. Arap Baharı Davutoğlu için sadece Türkiye'nin değerleri üzerinden değil, bu değerlerin içine yerleştirildiği İslam dünyası üzerinden de yorumlanmalıdır ve bir nevi silkinmenin habercisidir (Ataç, 2016: 102, 105; Ananicz: 2015: 22). Bu bağlamda Davutoğlu, adalet ve eşitliğe olan inancımız nedeniyle Arap halklarının bu yöndeki taleplerini destekledik demekte, insan onurunun özünde olan bu meşru talepleri görmezden gelenlerin ne olursa olsun desteklenmeyeceğinin altını çizmektedir (2012: 5, 2013: 869).¹⁸ Lakin Tahrir desteklenirken Gezi'de yaşananlar bu konuda AKP'nin riyakârlığını ortaya çıkaran bir başka gelişme olacaktır. Arap halklarının, talepleri ne olursa olsun, talep etme haklarını meşru gören hükümet (Davutoğlu, 2012: 7) aynı meşruiyeti kendi vatandaşlarına tanımamıştır. Dolayısıyla, belki de Gezi sürecinin AKP tarafından gayri insanileştirilmesinin bir nedeni de AKP'nin "Yeni Türkiye"nin değer-bazlı dış politikasındaki tutarsızlıklarından birini açığa çıkarmasıdır. Bu nedenle, Arap Baharı ve Gezi süreci birlikte yorumlandığında insan haklarında kültürel görelilik yaklaşımının iktidarın elinde nasıl devlet lehine yontulabileceğinin önemli bir örneğini teşkil etmektedir.

Yumuşak güç ve değer-bazlı dış politika vurguları bağlamında AKP hükümetinin insan hakları politikasını ön plana çıkardığı bir başka alan da Türkiye'nin insani yardım politikasıdır. Davutoğlu tarafından insani diplomasi olarak adlandırılan bu politika (Davutoğlu, 2013: 865) ulusal kimliğin yenilenmesi ve kurulu dünya düzeninin eleştirisi üzerine kurulur (Haşimi, 2014: 141). Batı'nın siyasi çözümler üretmediği veya yeterli insani yardımda bulunmadığı krizlere yönelik bu yardımlar genellikle Müslüman halklara yöneliktir (Binder, 2012: 11). Her ne

kadar AKP hükümeti sadece Müslümanlara yardım edildiği eleştirisini kabul etmese de¹⁹ örnekler bu iddiayı haklı kılmaktadır. 2011’de Erdoğan’ın Somali’yi ziyaretinin ardından hızlanan insani yardım politikasının günümüze dek en etkin uygulandığı yerler Somali, Gazze, Myanmar ve Suriye’dir. Bu politikalar aracılığıyla Türkiye’nin kendine küresel ölçekte biçtiği rol, realist/idealist veya sert/yumuşak güç ayrımlarının ötesine geçerek insan merkezli bir diplomasi anlayışının yerleşmesinde lider olabilmektir. Davutoğlu, bu anlayışın merkezine her bir insanın onuru tüm insanlığın onuruna eşittir denklemini yerleştirir. Bu denklemde işleyen bir diplomaside önemli olan sadece yardım değil, insana dokunmaktır ve Türkiye’nin Gazze, Myanmar ve Somali sokaklarındaki etkisi bunu sağlayabilmiş olmasından gelir (2013: 865-866). Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi, bahsi geçen örneklerin ortak noktası Müslümanlıktır ve Türkiye’nin buralardaki halka dokunabilmesinin temel nedeni de Müslüman bir ülke olarak onları tanıması, ya da Davutoğlu’nun tanımıyla vicdanlarına seslenebilmesidir (Davutoğlu, 2013). Fakat amaçlandığı gibi Türkiye insani diplomasinin liderine dönüşmemiştir. Her ne kadar yapılan yardımlar 2012 ve 2013 yıllarında Türkiye’yi Küresel İnsani Yardım Raporları’nda 3. sraya yükseltmişse de bu yükselmenin şimdilik karşılığı Türkiye’nin 2016’da yapılacak Dünya İnsani Zirvesi’ne (*World Humanitarian Summit*) ev sahipliği yapacak olmasıdır.²⁰ Amaçlanan küresel pozisyona ulaşamamasının önemli bir nedeni, yukarıda bahsi geçen Filistin ve Arap Baharı meselelerinde olduğu gibi, Türkiye’nin bu alanda da hem pratikte hem de söylemde tutarlılığının olmamasıdır denilebilir. Maalesef AKP’nin bir insanın onurunu tüm insanlığın onuruna eşit gören denklemi uluslararası alanda Esmâ’yı anarken içerde Berkin’i²¹ ötekileştirdiğinde sona ermiştir.

Sonuç

AKP 2002’de iktidara gelirken temel gayesi Kemalist rejimin İslamcı hareketler üzerinde kurduğu baskı ve denetimi kırmaktır ve bu amacına ulaşmak için Batı’yla çekişme yerine, Batı’yla ve içerde bu rejimin değişmesini talep eden diğer muhalif aktörlerle uzlaşarak hareket etmiştir.²² Kemalist ulus-devleti ve tek-tipçi ulusal kimliği dönüştürme vaadinin merkezinde evrensel insan hakları vurgusu da önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda iktidarının ilk yıllarında AKP diğer İslamcı hareketlerden farklı bir şekilde Türkiye’nin Avrupalı kimliğine önem verecek, uyum paketleri aracılığıyla Türkiye’deki reform sürecini hızlandıracaktır. Kemalist düzenin AKP üzerinde bir baskı unsuru olmaktan çıkması, seçimlerde alınan yüksek oy oranları ve uluslararası alanda İslam ve demokrasinin bir modeli olarak AKP’ye verilen desteğin tazelediği güvenle, AKP iktidarı 2007’den itibaren giderek somutlaşan ve şeffaflaşan bir şekilde aslına rücu edecek; ittifak arayışlarını da geri plana atacaktır. “Yeni Türkiye”nin inşasında kendisine kurucu iktidar pozisyonu biçen AKP, artık “Yeni Türkiye”den

ne anladığı ve neyi arzuladığı sorularına daha net cevaplar vermekte, bunu yaparken iktidara geliş sürecinde vaat ettiği devleti ve ulusu “yenilemek”ten vazgeçmese de, artık devlet ve ulusu kendi kodlarıyla tanımlamaktadır.

Tam da bu pozisyon AKP’nin insan hakları yaklaşımında evrensellikten kültürel göreliliğe döndüğü yerdir. Kültürel görelilik insan hakları alanında cemaatçilerle yakın ilişki içinde olsa da, cemaatçilerin her zaman AKP örneğinde olduğu gibi demokrasiyi tek bir cemaatin sabit ve üstün kılınması üzerinden tanımlamadığını da eklemek gerekmektedir. Cemaatçiler bireyi mensubu olduğu grubun değerleri, inançları ve sembolleri üzerinden anlamlandırdıkları için, grup haklarını da savunmakta ve bu bağlamda azınlık hakları ve çokkültürcülük tartışmalarında da önemli bir yer tutmaktadırlar. Oysa Türkiye örneğinde, AKP’nin kültürel göreliliği de sadece “kendine” yontan bir tutum benimsediğini söylemek mümkündür.

Makalenin başında da vurgulandığı gibi, günümüzde pek çok devlet insan haklarını dış politikalarının en temel konularından biri olarak kabul etmektedir. Fakat insan haklarının dış politikanın merkezinde olduğunu söylemek ile karar alma süreçlerinde etkili olması arasında da fark vardır (Clapham, 2007: 59) AKP’nin Davutoğlu’nun dilinde somutlaşan akıl devlet olma arzusu ve değerbazlı dış politika vurgusu üzerinden bakıldığında insan hakları söylemini merkezi bir yere koyduğunu söylemek mümkündür. Bu merkeziliğin temel nedeni ise insan haklarına biçilen değerden çok, insan haklarını Batı’ya alternatif bir dille kurabilme arzusudur. İnsan hakları AKP’nin devletin ve ulusun kimliğini tanımlarken Batılı bir söylem olarak reddettiği değil, İslam medeniyeti ve Osmanlı pratiği üzerinden tanımladığı bir alan haline gelmiştir. AKP’nin “Yeni Türkiye”sinin “yeni” ulusu dinsel bir milliyetçilikle inşa edilmekte, bu tahayyülde ulusal kimliğin temel belirleyeni İslam olarak tanımlanmaktadır. (Aktoprak, 2014). Dinsel milliyetçiliklerde din kültürel farklılığın, dolayısıyla kültürel mirasın en önemli göstergelerinden ve değerlerinden biri olarak ulusal kimliğin merkezine yerleştirilir. Dinsel anlatılar, semboller ve bellek, ulusal kimlik içinde sadece kültürel bir farklılığın göstereni olmamakta, aynı zamanda ulusal cemaate manevi değerleri katan bir bileşen olarak da öne çıkmaktadır. Ulus ve din ayrılmaz bir şekilde hemhal olmuştur (Brubaker, 2012: 9; Rieffer, 2003: 225). Böyle bir kabulde insan haklarının kültürel görelilik temelinde değerlendirilmesi ve İslam medeniyeti üzerinden bir insan hakları söyleminin geliştirilmesi şaşırtıcı değildir. “Yeni Türkiye”nin inşasında iç ve dış politika bir bütün olarak ele alınırken, insan hakları da bu minvalde “Yeni Türkiye”nin değeri olarak öne çıkarılır. Lakin bu değer evrensel kriterler üzerinden değil, Türkiye’nin kendi tarihine, coğrafyasına ve kültürel derinliğine vurgu yapılarak tanımlanır. Filistin, Arap Baharı ve insani yardım örneklerinde görüldüğü gibi, Batı’nın maddi

ve manevi olarak “yetemediği” krizlerin çözümünde bir alternatif olabilme vurgusu AKP’nin kendi insan hakları söyleminde önemli bir yer tutmaktadır. Bu vurgu AKP iktidarının devlet ile halkı buluşturduğu iddiasına da hakimdir. İçerde Batı ile özdeşleştirilen Kemalist rejimin yabancılaştırdığı “millet”le buluşan AKP, dışarda da yine Kemalist rejim tarafından uzaklaştırılan Müslüman halklarla ve Osmanlı mirasını paylaştığı diğer bölgelerle buluşma iddiasındadır. İroniktir ki, AKP’nin yeni bir devlet ve toplumun inşasında iç ve dış politikayı birlikte okumaya çalıştığı bu süreçte, AKP’nin dış politikadaki insan hakları söylemini tutarsız kılan da bu birlikte okuma çabası olmakta, Batı merkezli tanımlanan evrensel insan hakları söylemine yönelik eleştiriler kendileri tarafından da tekrarlanmaktadır. İktidarın kendi vatandaşları üzerinde artan baskı ve zor politikası ile dışarda savunduğu insanlık onurunun çelişkisi, kendi söyleminin tutarsızlığını her geçen gün daha net bir şekilde açığa çıkarmaktadır.

Sonnotlar

¹ Dış politika ve insan hakları ilişkisine dair bkz. (J. Donnelly, 1982; Falk, 2000; Forsythe, 2000, 2003).

² Daha ayrıntılı olarak bkz. (S. C. Breau, 2007; Jack Donnelly, 2013b; Renteln, 1990).

³ Liberalizm ve cemaatçilik arasındaki ayırım ve tartışma için bkz. (Berten, de Silveria, ve Pourtois, 2006; Etzioni, 1990; Kymlicka, 1988, 1995; Taylor ve Gutmann, 1994; Walzer, 1990).

⁴ AKP’nin iktidara gelmesiyle birlikte, akademik hayattan Başbakanlık Dış Politika Danışmanı olarak diplomatik/siyasi hayata geçiş yapan, 2003 Ocak ayında Bakanlar Kurulu kararıyla büyükelçi unvanı verilen Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu, AKP hükümetinin dış politikasının ana hatlarını belirleyen isimlerden biri olagelmıştır. 2009 yılında Dışişleri Bakanı olan Davutoğlu, 2014’te 62. Hükümetin Başbakanı olmuştur. 1990-1995 yılları arasında Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi’nde görev yapmış, 1995-2002 yılları arasında İstanbul’da farklı üniversitelerde çalışmıştır.

⁵ Ahmet Davutoğlu’nun Malezya’da bulunduğu dönemde yüksek lisansını yapmak için bu ülkeye giden İbrahim Kalın, 1996’da George Washington Üniversitesi’nde doktorasını tamamlamıştır. Davutoğlu 2009’da Dışişleri Bakanı olunca, Başbakanlık Dış Politika Danışmanlığı’na atanmıştır. 2010 yılında kurulan Kamu Diplomasi Koordinatörlüğünü yürüten Kalın, 2012’de Başbakanlık Müsteşar Yardımcılığı’nı üstlenmiştir. 2014 Aralık’ından beri Cumhurbaşkanlığı sözcüsüdür.

⁶ İslam ve insan hakları tartışması çok geniş bir çalışma alanını oluşturmakta ve alan içinde farklı tartışmalar içermektedir. Yine de temel argümanlar ve tartışmalar için bkz. (Akbarzadeh, 2008; An-Na’im, 1990; Baderin, 2003; Esposito ve Voll, 1996; Guichon, 2007; Tibi, 2012; Yayla, 2011).

- ⁷ Dış politika ve AKP'nin kimliğine ilişkin bir çalışma için bkz. (Kirdiş, 2015).
- ⁸ Davutoğlu'nun evrensellik'e karşı tikelci söylemini İslam medeniyeti vurgusu üzerinden dış politika bağlamında değerlendiren başka bir çalışma için bkz. (Ataç, 2016). Davutoğlu'nun İslam ve Batı medeniyeti ayırımına dair ayrıca bkz. (Adak ve Turan, 2011; Ananicz, 2015).
- ⁹ Asaf Bayat, Post-İslamcılığı hem bir durum hem de bir proje olarak tanımlar ve Post-İslamcılığın dinsellik ile hakları inanç ile özgürlüğü birleştirme çabası olduğu belirtir. Bir anti-İslamcılık söz konusu değildir ama seküler gereklilikleri tanıma, sertlikten bağımsızlık söz konusudur. Daha ziyade dinin siyasi rolünün sınırlandırılmasına yönelik bir çağrıdır (Bayat, 1996, 2015).
- ¹⁰ İslam ve demokrasi arasındaki bu uzlaşının temsilcisi olmak için elbette en başta İslam ve neoliberalizm arasındaki uzlaşmanın temsilcisi olmak kabul edilmiştir. Bkz. (Uzgel, 2013b).
- ¹¹ AK Parti Seçim Beyannamesi (2002). Son erişim tarihi 20.09.2015.
- ¹² 1982-Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Son erişim tarihi, 20.07.2015.
- ¹³ Bu sözleşmeler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'dir. 1966'da imzaya açılan bu sözleşmeler 1976'da uygulamaya girmiştir.
- ¹⁴ Başbakanlığı döneminde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Siyasi Başdanışmanı ve AKP Ankara Milletvekili olan Yalçın Akdoğan AKP'nin öne çıkan ideologlarından biridir. 2004'te kaleme aldığı *AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi* kitabıyla AKP'nin iktidarda izleyeceği yolu tanımlarken Erdoğan'ın yakın çalışma arkadaşı olarak pek çok konuşmasının ve eyleminin arkasındaki isim olarak bilinmektedir (Akdoğan, 2004).
- ¹⁵ AKP'nin ilk hükümet dönemi ile 2007 sonrası hükümetleri arasındaki ideolojik farklılık ve bunun uygulamadaki yansımaları pek çok çalışmada ele alınmış ve AKP'nin iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra Milli Görüş çizgisine geri döndüğünü belirten pek çok eser kaleme alınmıştır. Bkz. (Ananicz, 2015; Uzgel, 2013b)
- ¹⁶ Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) verilerine göre 16 Ağustos 2015-5 Şubat 2016 tarihleri arasında en az 224 sivil (42'si çocuk, 31'i kadın, 30'u 60 yaşın üstü) hayatını kaybetmiştir. Bkz. (TİHV, 2016).
- ¹⁷ AKP dış politikasını yumuşak güç kavramı üzerinden inceleyen çalışmalar için bkz. (Altınay, 2008; Altunışık, 2008; Fotiou, Triantaphyllou, 2010; İpek, 2015; Oğuzlu, 2007; Yörük, Vatikiotis, 2013).
- ¹⁸ AKP'nin 2011'den itibaren Suriye politikasında Esad'ı şeytanlaştırırken kendisini insan haklarına saygı üzerinden hareket eden ve bu nedenle de Suriye halkının talebine saygı gösteren bir aktör olarak resmetmesine dair bkz. (Demirtaş-Bagdonas, 2014).

¹⁹ “Eğer Suriye’de iktidar Hristiyanları baskı altına alan bir Müslüman olsaydı, ona da aynı şekilde karşı olurduk. Gerçekten, ne uyguladığımız göçmen politikasında ne sağladığımız insani yardımda bu tarz bir ayrıma gitmiyoruz.” (Davutoğlu, 2013: 869).

²⁰ Türkiye’nin insani diplomasisine ilişkin bkz. (Altunışık, 2014; Binder, 2013; Tank, 2015).

²¹ Esmâ Biltaci, Mısır’da 14 Ağustos 2013’te Adeviyya Meydanı’nda yapılan Sisi karşıtı gösteride ordu ve polis tarafından açılan ateş sonucu 17 yaşında hayatını kaybetti. Berkin Elvan, 16 Haziran 2013’de polisin attığı gaz kapsülünün başına isabet etmesiyle yaralandı, 269 gün komada kalan Berkin, 11 Mart 2014’te 15 yaşında hayatını kaybetti.

²² Bu süreci pasif devrim kavramı üzerinden inceleyen bir çalışma için bkz. (Tuğal, 2012).

Kaynakça

Adak S ve Turan Ö (2011). Çatışma, Diyalog, İttifak: Medeniyetçi Söylemin Yükselişi ve Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri. *Toplum ve Bilim*, 120, 165-202.

Akbarzadeh S ve Macqueen B (2008). Framing The Debate on Islam and Human Rights. İçinde S Akbarzadeh ve B Macqueen (der), *Islam and Human Rights in Practice: Perspective across the Ummah*. London, New York: Routledge, 1-11.

Akdoğan Y (2004). *Ak Parti ve Muhafazakar Demokrasi*. İstanbul: Alfa.

AK Parti Seçim Beyannameesi (2002). https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DİJİTAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SİYASİ%20PARTİ%20YAYINLARI/200304063%20AK%20PARTİ%20SECİM%20BEYANNAMESİ%202002/200304063%20AK%20PARTİ%20SECİM%20BEYANNAMESİ%202002%20000_0000.pdf. Son erişim tarihi 20.09.2015.

Aktoprak E (2014). AKP’nin Çözüm Politikasında Dinin Rolü: Uzlaştırıcı mı? Kurucu mu?. *Toplum ve Bilim*, 130, 214-235.

Altınay H (2008). Turkey’s Soft Power: An Unpolished Gem or an Elusive Mirage?. *Insight Turkey*, 10(2), 55-66.

Altunışık M B (2008). The Possibilities and Limits of Turkey’s Soft Power in the Middle East. *Insight Turkey*, 10(2), 41-54.

Altunışık M B (2014). Turkey as an “Emerging Donor” and the Arab Uprisings. *Mediterranean Politics*, 19(3), 333–350.

Ananicz S (2015). Alone in Virtue. The “New Turkish” Ideology in Turkey’s Foreign Policy. *OSW Point of View*, 49. http://aei.pitt.edu/63989/1/pw_49_ang_alone-in-virtue_net.pdf. Son erişim tarihi, 11/02/2016.

Aktoprak E (2016). Evrensellik’ten Kültürel Göreliliğe: AKP Dış Politikasında İnsan Hakları Söylemi. *Mülkiye Dergisi*, 40 (1), 5-28.

Ataç A C (2016). A Comparative Civilizational Reading for The Middle East and Turkey's New Role in it. *Global Change, Peace & Security*, 28(1), 99-115.

An-Na'im A A (1990). Human Rights in the Muslim World: Socio-Political Conditions and Scriptural Imperatives-A Preliminary Inquiry. *Harvard Human Rights Journal*, 13(3), 13-52.

Baderin M A (2003). *International Human Rights and Islamic Law*. Oxford: Oxford University Press.

Bayat A (1996). The Coming of a Post-Islamist Society. *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 5(9), 43-52.

Bayat A (2015). *İslam'ı Demokratikleştirmek: Toplumsal Hareketler ve Post-İslamcı Dönüş*. Çev. Ö. Gökmen, İstanbul: İletişim.

Berten A de Silveria P ve Pourtois H (der) (2006). *Liberaller ve Cemaatçiler*. Ankara: Dost.

Bilgin P ve Eliş B (2008). Hard Power, Soft Power: Toward a More Realistic Power Analysis. *Insight Turkey*, 10(2), 5-20.

Binder A ve Erten C (2013). *From Dwarf to Giant – Turkey's Contemporary Humanitarian Assistance*. Global Public Policy Institute. > <http://www.alnap.org/resource/9153>>. Son erişim tarihi, 11/03/2016.

Breau S C (2007). Human Rights and Cultural Relativism: The False Dichotomy. İçinde J. R. and S. C. Breau (der), *Religion, Human Rights and International Law: A Critical Examination of Islamic State Practices*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 137-166.

Brubaker R (2012). Religion and Nationalism: Four Approaches. *Nations and Nationalism*, 18(1), 2-20.

Chandler D (2007). Hollow Hegemony: Theorising the Shift from Interest-Based to Value-Based International Policy-Making. *Millennium - Journal of International Studies*, 35(3), 703-723.

Clapham A (2007). *Human Rights : A Very Short Introduction*. Oxford, New York: Oxford University Press.

CNN Türk (08/11/2009). Erdoğan'a Göre Darfur'da Soykırım Yok!. <http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/11/08/erdogana.gore.darfurda.soykirim.yok/550901.0/>. Son erişim tarihi, 10/03/2016.

Dağı İ (2004). Rethinking Human Rights, Democracy, and the West: Post-Islamist Intellectuals in Turkey. *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 13 (2), 135-151.

Dağı İ (2006). The Justice and Development Party: Identity, Politics, and Discourse

of Human Rights in the Search for Security and Legitimacy. İçinde H Yavuz (der), *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti*. Salt Lake City: Utah University Press, 88-106.

Davutoğlu A (2006). *Küresel Bunalım*. 9. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.

Davutoğlu A (2003). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. 13. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.

Davutoğlu A (2012). *Türk Dış Politikası'nın İlkeleri ve Bölgesel Siyasal Yapılanma*. http://sam.gov.tr/tr/wp-content/uploads/2012/08/vision_paper_turkce_031.pdf. Son erişim tarihi, 15/09/2015.

Davutoğlu A (2013). Turkey's Humanitarian Diplomacy: Objectives, Challenges and Prospects. *Nationalities Papers*, 41(6), 865–870.

Davutoğlu A (2014). Her Bir Müslümanın Derdi Bizim Derdimiz. *Anadolu Ajansı*, 18 Ağustos. Son erişim tarihi, 21/09/2015.

Demirtaş-Bagdonas Ö (2014), Reading Turkey's Foreign Policy on Syria: The AKP's Construction of a Great Power Identity and the Politics of Grandeur. *Turkish Studies*, 15 (1), 139-155.

Doğanay Ü (2007). AKP'nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakarlık: Muhafazakar Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış. *A.Ü. SBF Dergisi*, 62 (1), 65-88:

Donnelly J (1982). Human Rights and Foreign Policy. *World Politics*, 34(04), 574–595.

Donnelly J (2013). *Universal Human Rights in Theory and Practice*. 3. Baskı, Ithaca: Cornell University Press.

Esposito J L ve Voll J O (1996). *Islam and Democracy*. Oxford University Press.

Etzioni A (1990). *Liberals and Communitarians*. Rochester, NY: Social Science Research Network. <http://papers.ssrn.com/abstract=1437075>. Son erişim tarihi, 18/09/2015.

Falk R A (2000). *Human Rights Horizons: the Pursuit of Justice in a Globalizing World*. New York ; London: Routledge.

Forsythe D P (2000). *Human Rights and Comparative Foreign Policy*. Tokyo; New York: United Nations University Press.

Forsythe D P (2003). *Human Rights in International Relations*. 3. Baskı, Cambridge ; New York: Cambridge University Press.

Fotiou E ve Triantaphyllou D (2010). Assessing Turkey's "Soft Power" Role: Rhetoric versus Practice. *International Spectator*, 45 (1), 99-113.

Galtung J (1999). *Bir Başka Açıdan İnsan Hakları*. Çev. Müge Sözen, İstanbul: Metis Yayınları.

Guichon A (2007). Some Arguments on the Universality of Human Rights in Islam. İçinde S. C. B. Javai Rehman (Der.), *Religion, Human Rights and International Law: A Critical Examination of Islamic State Practices*. Leiden: Martinus Nijhoff, 167-194.

Hürriyet (31/05/2010). İsrail'den Yardım Gemilerine Operasyon: En Az 10 Ölü. <http://www.hurriyet.com.tr/israilden-yardim-gemilerine-operasyon-en-az-10-olu-14885013>. Son erişim tarihi, 18/08/2015.

Hürriyet (29/11/2010). Erdoğan'a İnsan Hakları Ödülü Verildi. <http://www.hurriyet.com.tr/erdogana-insan-haklari-odulu-verildi-16406003>. Son erişim tarihi, 20/11/2015.

Hürriyet (17/12/2002). Erdoğan: Kopenhag Kriterleri Ankara kriterleri olacak. <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-kopenhag-kriterleri-ankara-kriterleri-olacak-38439308>. Son erişim tarihi, 20/11/2015.

İpek P (2015). Ideas and Change in Foreign Policy Instruments: Soft Power and the Case of the Turkish International Cooperation and Development Agency. *Foreign Policy Analysis*, 11 (2), 173-193.

Kalin İ (2011). Soft Power and Public Diplomacy in Turkey. *Perceptions*, XVI(3), 5–23.

Kalın İ (2014). Toprak, Düşünce ve Türkiye'nin Toplumsal Muhayyilesi. *Türkiye Günlüğü*, 117, 113-117.

Kardaş Ş (2014). Reelpolitikten Moral Politığe Türkiye'nin Dış Politikası ve Filistin. <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=5133>. Son erişim tarihi, 20/11/2015.

Kirdiş E (2015). The Role of Foreign Policy in Constructing the Party Identity of the Turkish Justice and Development Party (AKP). *Turkish Studies*, 16 (2), 178-194.

Kymlicka W (1988). Liberalism and Communitarianism. *Canadian Journal of Philosophy*, 18(2), 181–203.

Kymlicka W (1995). *Multicultural Citizenship: a Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford : New York: Clarendon Press; Oxford University Press.

Nash K (2009). *The Cultural Politics of Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nye J (1990). Soft Power. *Foreign Policy*, 80, 153-171.

Nye J (2004). *Soft Power: The Means To Success In World Politics*. New York: Public Affairs.

NTV (20/11/2012) Öleceksek adam gibi ölelim. Son erişim tarihi, 11/03/2016.

Oğuzlu T (2007). Soft power in Turkish foreign policy. *Australian Journal of International Affairs*, 61 (1), 81-97.

Oran B (2013). 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi: Dönemin Bilançosu. İçinde B Oran (der), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt. III* (2001–2012). İstanbul: İletişim.

Radikal (29/01/2009). Davos zirvesinde kriz: Erdoğan paneli terk etti. <http://www.radikal.com.tr/politika/davos-zirvesinde-kriz-erdogan-paneli-terk-etti-919232/>. Son erişim tarihi, 11/03/2016.

Renteln A D (1990). *International Human Rights : Universalism versus Relativism*. Newbury Park: Sage Publications.

Rieffer B-A J (2003). Religion and Nationalism: Understanding the Consequences of A Complex Relationship. *Ethnicities*, 3 (2), 215-242.

Roth K (2014). Erdoğan's Dangerous Trajectory. *Human Rights Watch*. <http://www.hrw.org/news/2014/05/13/erdogan-s-dangerous-trajectory>. Son erişim tarihi, 11/03/2016.

Sabah (23/12/2009). Suriye ikinci evimizdir. http://www.sabah.com.tr/gundem/2009/12/23/suriye_ikinci_evimizdir. Son erişim tarihi, 11/11/2015.

Tank P (2015). *Turkey as a humanitarian actor: the critical cases of Somalia and Syria*. Norwegian Peacebuilding Resource Center. http://peacebuilding.no/var/ezflow_site/storage/original/application/e322a62c1a18b503d37ca6dca4b2188b.pdf. Son erişim tarihi, 12/01/2016.

Taşkın Y (2013). *AKP Devri: Türkiye Siyaseti, İslamcılık, Arap Baharı*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Taylor C ve Gutmann A (1994). *Multiculturalism*. Genişletilmiş Basım. Princeton University Press.

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2015). Temel Dış Politika Konuları. <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?eddda31b-595f-4e2d-b1d7-78ef1d689583>. Son erişim tarihi, 12/01/2016.

Tibi B (2012). Islamic Humanism vs. Islamism: Cross-Civilizational Bridging. *Soundings: An Interdisciplinary Journal*, 95(3), 230–254.

TİHV (2016). *16 Ağustos 2015 – 5 Şubat 2016 Sokağa Çıkma Yasakları ve Yaşam Hakkı İhlalleri*. <http://tihv.org.tr/guncel-16-agustos-2015-5-subat-2016-sokaga-cikma-yasaklari-ve-sivillere-yonelik-yasam-hakki-ihlalleri/>. Son erişim tarihi, 11/03/2016.

Tuğal C (2012). *Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (2010).

Türközü S E (2013). AKP ve İnsan Hakları. İçinde İ Uzel ve B Duru (der), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009)*. 3. Baskı, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Uzel İ (2013a). ABD ve NATO'yla ilişkiler. İçinde B Oran (der), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt. III (2001–2012)*. İstanbul: İletişim, 249-336.

Uzel İ (2013b). AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü. İçinde İ Uzel ve B Duru (der), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009)*. 3. Baskı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 11-39.

Walzer M (1990). The Communitarian Critique of Liberalism. *Political Theory*, 18(1), 6–23.

Yayla M (2011). *İslam Hukukunda İnsan Hakları ve Eşitlik*. Konya: Çizgi.

Yörük Z ve Vatikiotis P (2013). Soft Power or Illusion of Hegemony: The Case of the Turkish Soap Opera “Colonialism”. *International Journal of Communication*, 7, 2361-2385.